

DE ACHTERUITGANG VAN DE ORCHIDACEAE IN LIMBURG X

door
Drs. J. H. M. HILGERS

Platanthera bifolia (L.) Rich. Welriekende nachtorchis

De welriekende nachtorchis wordt in het Krijtdistrict gevonden in de graslanden op de kalkheuvels, niet zozeer op de basische rendzina, dan wel op de grens met de hier aanwezige neutrale en zure gronden, zoals lössleem en kleefarde, of ook wel grind van het Maas-terras.

De W e v e r merkte dit reeds op in 1928 en dit werd bevestigd door een nauwkeurige inventarisstudie van de nu nog aanwezige populatie op de Berghofweide te Wylre, door Hilgers, Colaris en van Driel. (1965).

Volgens de W e v e r kwam deze soort in alle Limburgse districten voor. In het Lössdistrict werd ze gevonden in graslanden en struwelen op iets kalkhoudende leem. In het Fluviatiele district stond ze vaak in moerasveen, samen met andere orchideeën zoals *Gymnadenia conopsea*, *Epipactis palustris* en *Dactylorchis majalis*.

In het begin van deze eeuw was ze algemeen in het Subcentreurop district (Brunssummerheide), waar ze voorkwam in kalkarm tot kalkvrij *Sphagnum*veen. Hier werd ze o.a. aangetroffen met *Dactylorchis maculata*. Op deze vindplaatsen buiten het Krijtdistrict is ze nu overal of vrijwel overal verdwenen; alleen op de kalkheuvels in enkele natuurreservaten van Staatsbosbeheer en van de Stichting Limburgs Landschap wordt ze nog aangetroffen.

Platanthera bifolia werd door D r e j u s onderscheiden in twee variëteiten, nl. een kleine vorm var. *densiflora* (met een ijle, lange tros van veel kleine bloempjes) en een grote vorm var. *laxiflora*. Volgens de W e v e r kwam deze kleine vorm voor op de Brunssummerheide, terwijl de grote vorm vooral op de kalkheuvels te vinden was. Daar deze var. *laxiflora* in enkele kenmerken en qua habitus een tussenpositie inneemt tussen de kleine var. *densiflora* en de soort *Platanthera chlorantha* (bergnachtorchis), wordt de var. *laxiflora* van de kalkheuvels vaak

Platanthera bifolia ssp. *densiflora*.

aangezien voor *Platanthera chlorantha*, vooral door diegene die de kleine vorm van de vochtige heiden en moerasvenen kennen. Bij *Platanthera chlorantha* staan de polliniën echter altijd evenwijdig en ver van elkaar, terwijl deze bij *Platanthera bifolia* altijd schuin naar elkaar toe staan en veel dicht bij elkaar.

Platanthera bifolia was in het begin van deze eeuw nog algemeen, er waren hier waarschijnlijk meer dan 25 vindplaatsen. Nu in de zestiger jaren is ze vrijwel overal verdwenen en alleen nog van 6 vindplaatsen in het Krijtdistrict bekend. Hier komt alleen de var. *laxiflora* voor.

De var. *densiflora* is hier waarschijnlijk volledig uitgestorven. Deze laatste variëteit is nog

Platanthera bifolia ssp. *laxiflora*.

foto Jan van Eyk.

wel te bewonderen in de orchideeëntuin in het Gerendal, waar ze aangeplant is.

De populatie te Wylre is de grootste met ca. 100 individuen (geteld in 1965). De populatie in de Bek bij Gulpen en de populatie op de Stroberg te Bemelen bestaan uit enkele tientallen individuen, terwijl in Gronsveld en Cadier en Keer nog 3 populaties zijn met slechts enkele individuen. Het totale aantal getelde individuen bedroeg in 1966 nog geen 200.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Caestert	De Wever. Herb. ex. 1902
Bemelen	2. Sint Pietersberg bij Fort	De Wever. In 1928 nog veel.
	3. Stroberg	Gregoire vermeldde in 1952 ca. 100 ex. In 1966 tient. ex.
	4. Dal bij hotels	Gregoire. 1952. Ca. 50 ex. Verdwenen?
Cadier en Keer	5. Gasthuisdel	Gregoire. 1952. Verdwenen?
	6. Trichterberg(2)	Vluggen van Staatsbosbeheer 1966: 6 ex.
Gronsveld	7. Eckelrade	Vluggen van Staatsbosbeheer 1966: 1 ex.
Geulle	8. Beemden tussen Oost. en Westbroek	De Wever. Reeds voor 1928 verdwenen door ontgrinding
Bunde	9. Bos bij Kasen?	De Wever. Herb. ex. 1910.
Hulsberg	10. Gemeentehei	De Wever. Herb. ex. 1910.
Valkenburg	11. Bij Sibbergrubbe	De Wever. 1926.
Wylre	12. Berghofweide	Hilgers, van Driel, Colaris, 1965. 90 ex.
Gulpen	13. De Bek	Dijkstra. 1966. 30 ex.
	14. Ozebos	De Wever. 1914. Vrij veel.
Eis-Wittem	15. Eiserberg	Gregoire. 1954. Misschien is deze populatie nog aanwezig.
Voerendaal	16. Putberg	De Wever. 1928. Weinig.
Schinnen	17. Daelsberg, Guliker	De Wever. 1928.
	18. Heisterbrug	De Wever. Voor 1928.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Oirsbeek	19. Douvergenhout	De Wever. Herb. ez. 1903.
Brunssum	20. Veen bij Bouberg	De Wever. Voor 1928.
	21. Engelschbroek	De Wever. Voor 1928.
	22. Veen bij Ruisscher	De Wever. Verdwenen in 1922.
	23. Rimburgerweg	De Wever. Herb. ex. 1944.
Schinveld	24. Beemden bij Etzenrade	De Wever. 1912.
Limbricht	25. Beemden bij bos	De Wever. 1914.

Platanthera chlorantha (Cust.) Rchb. Bergnachtorchis.

De bergnachtorchis is niet alleen in Zuid

Bergnachtorchis, *Platanthera chlorantha* Reichenb.

Limburg aangetroffen, maar volgens Heukels en van Ooststroom ook in het oosten van ons land en in Zeeland, alhoewel ze daar zeer zeldzaam is. Het is mij niet bekend of ze buiten Zuid Limburg nu nog voorkomt. Verreweg de meeste vindplaatsen liggen in het Krijtdistrict, vroeger kwam ze ook nog voor in het Lössdistrict bij Hulsberg.

Volgens de Wever kwam ze vooral voor op de kalkhellingen op rendzina in de graslanden met soorten als *Brachypodium pinnatum*, *Helictotrichon pubescens*, *Trisetum flavescens*, *Koeleria gracilis*, *Carex flacca*, *Leontodon hispidus* en soms met *Platanthera bifolia*. Een enkele keer bastaardeerden deze twee nauw verwante soorten, bv. op de Putberg en de Eiserberg.

De grootste huidige populatie bevindt zich op de Wrakelberg, waar De m o l l i n in 1966 ca. 700 ex. telde. De andere nu nog aanwezige populaties, vooral in de reservaten, zijn veel kleiner en bestaan vaak maar uit enkele individuen.

Van de 33 in de literatuur en uit de aantekeningen bij het herbarium de Wever, bekende vindplaatsen zijn er nu nog ongeveer 7-10 over, met in totaal minder dan 1000 individuen.

Gemeente	Vindplaats	Laatste opgave
Maastricht	1. Sint Pietersberg	De Wever. 1928.
	Caestert	
	2. Cannerbos	Gregoire. Herb. ex. 1931.
Gronsveld	3. Eckelraderbos	De Wever. 1928.
	4. Rijkholterbos	De Wever. 1928.
	5. Trichterberg	Gregoire. 1940-1950.
Cadier en Keer Heer	6. Keerderberg	De Wever. 1928.
	7. Bos op Heerderberg	De Wever. In 1910 verdwenen.
Sint Geertruid	8. Moerslag	De Wever. Voor 1928.
	9. Eysdenerbos	De Wever. 1928.
Bemelen	10. Gasthuisdel	Dijkstra. 1966. Hoeveel ex.?
Berg en Terblijt	11. Meerssenerberg	De Wever. Voor 1928.
	12. Bergerhei	De Wever. Voor 1928.
Valkenburg	13. Houthemerberg	De Wever. Herb. ex. 1906.
	De Wever, 1928.	
	14. Voerberg	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 13 ex.
	15. Oombos	

Laatste opgave	Vindplaats	Gemeente
Wylre	16. Biebos	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 2 ex.
	17. Keuteberg	Van Loo van Staatsbosbeheer 1966. 3 ex.
	18. Berghofweide (nabij reservaat in bosje)	Hilgers. 1965. 1 ex.
Gulpen	19. Ozebos	Gregoire. 1940-1950. Nu nog aanwezig?
Eis-Wittem	20. Onderste bos	Gregoire. 1940-1950.
	21. Bovenste bos	De Wever. 1928.
	22. Eiserbos	Gregoire. Herb. ex. 1951.
Voerendaal	23. Mechelenerbos	De Wever. 1928.
	24. Schweibergerbos	Hilgers. 1964. Tientallen ex.
	25. Wrakelberg	Demollin van Staatsbosbeheer. In 1966 ca. 700 ex.
	26. Putberg	Dijkstra. In 1966 1 ex.
Vaals Hulsberg	27. Lemiers	De Wever. 1928.
	28. Hekerbos	De Wever. 1928.
	29. Lommelenberg	De Wever. 1928.
	30. Stoepertbos	De Wever. 1928.
	31. Heihofbos	De Wever. 1928. Misschien zijn op de vindplaatsen van Hulsberg nog kleine populaties aanwezig?
Spaubeek	32. Vrouwenbos	De Wever. 1928. Verdwenen?
Munstergeleen	33. Watersleybos	De Wever. 1928. Verdwenen?

BOEKBESPREKING

Dr. W. Makatsch: *De Vogels van riet en water*. Uitg. W. J. Thieme en Cie, N.V., Zutphen. 300 pag. waarvan 136 blz. met foto's, de overige met vele pen-tekeningen. Prijs: geb. f 14,50.

Dit boek, dat oorspronkelijk in Oost-Duitsland is uitgegeven, behandelt een groot aantal bij zoetwater voorkomende vogelsoorten. De keuze der vogelsoorten is soms wat willekeurig, omdat enkele vogels als het kleinste Waterhoen niet beschreven worden, terwijl bijv. het Klein Waterhoen wel de revue passeert. Elk hoofdstuk behandelt een aantal verwante genera, eerst in een algemene inleiding en vervolgens worden de soorten afzonderlijk besproken. Daarbij wordt aandacht besteed aan het uiterlijk, het nest, het geluid, de verspreiding en het legsel van de vogels.

Dit werk van Makatsch is helaas nogal slecht voor

de nederlandse lezer toegankelijk gemaakt. Dat is niet zozeer te wijten aan de vertaalster Mej. A. Hendriksen, als wel aan de bewerker Dr. M. A. IJsseling, die de vertaling te onkritisch doorgenomen heeft. Want naast enkele Duits aandoende termen als verbreiding en aanlanding (i.p.v. verspreiding en verlanding) en zinnen, „die niet lopen” (bijv. op blz. 194), zijn er ook in ornithologisch opzicht tal van onvolkomenheden in de tekst aan te treffen.

Allereerst zijn er wat vogelnamen verkeerd vertaald. Enkele voorbeelden van deze soms verwarrende naamgeving zijn: Duikers (i.p.v. Futen, blz. 161, 192), Poelsnip (i.p.v. Rosse Grutto, blz. 229), Dubbele Snip (als juist de Poelsnip bedoeld wordt, blz. 196), Zandlopers (i.p.v. Drieteenstrandlopers, 218), Lachmeeuw (i.p.v. Kokmeeuw, blz. 158, 162), Witte Ooievaar (i.p.v. Ooievaar, blz. 240), etc.

Bovendien zijn er vele onduidelijkheden in de verspreidingsgegevens der soorten. Dikwijls leest men „bij ons”, waarmee dan Opperlausitz — het woongebied van de schrijver — bedoeld wordt. De bewerker heeft verder slechts summier de tekst aangepast aan de Nederlandse situatie. Zo zou de Grutto vrijwel nergens te observeren zijn (blz. 37), en dat terwijl het in ons land één van de algemeenste weidevogels is. Op blz. 274 staat dan weer dat de Toppereend in ons land slechts een enkele keer broedde, terwijl het eerste, zekere broedgeval in Nederland nog vastgesteld moet worden. Daarentegen breken (blz. 152), terwijl het een zgn. onregelmatige broedvogel in Nederland is. De verspreiding van de Bosrietzanger, die in West-Europa in Zuidelijke richting tot Frankrijk reikt, zou volgens het boek Noordwaarts tot Frankrijk gaan en zo zijn er tal van gebreken aan te wijzen.

Tenslotte zijn er nog fouten in de beschrijving der vogels. Van de Tureluur wordt op blz. 183 vermeld dat de kleine slagpennen bruin-zwart zijn, en dat terwijl deze veren juist wit zijn en één der beste onderscheidingskenmerken met andere steltlopersoorten vormen. De Kleine Strandloper en de Drieteenstrandloper (blz. 259) zouden beide zo groot zijn als een Leeuwerik, wat vreemd is als men weet dat de eerste soort 13,5 cm. lang is en de andere soort 20 cm. meet, wat zelfs in het veld neerkomt op een aanzienlijk verschil in grootte, etc.

Het boek is verluchtigd met een groot aantal „rake” pentekeningen van R. Scholz en een ruime sortering foto's van gerenommeerde vogelfotografen uit geheel Europa. Vooral de zwart-wit beelden zijn vaak voortreffelijk en geven een goede indruk van de vogels, hun biotoop en soms van hun gedrag. De kleuren der kleurenfoto's zijn in enkele gevallen (bijv. blz. 208 en 281) minder goed overgekomen.

Samenvattend kan men zeggen dat vooral de afbeeldingen de prijs van het boek waard zijn. De tekst van de uiterst kundige schrijver is echter slecht aangepast aan de nederlandse lezer, ook al schrijft de bewerker in zijn voorwoord dat hij de vertaling kritisch heeft doorgelezen en weinig hoofde toe te voegen. Vooral de beginnende vogelwaarnemer zou hierdoor wel eens in verwarring gebracht kunnen worden; zodra men iets meer van vogels weet doorziet men deze onvolkomenheden al vlug.

H.B.